

Gyvūnų kalba

Kalba – tai sielos funkcija. „Gyvūnai sielos neturi“, – šitaip manė didysis prancūzų filosofas ir matematikas René Dekartas, o po jo iki pastarojo šimtmečio beveik visi mokslininkai. Tačiau prieš 140 metų su Čarlzo Darvino atradimais žmogbeždžionės tapo artimais mūsų giminaičiais. Kokybinis skirtumas tarp žmogaus ir gyvūno pavirto, atrodytų, grynai kiekybinis: mes turime tik daugiau smegenų negu beždžionės, mūsų sugebėjimai didesni, mąstymas sudėtingesnis. Ar ir gyvūnų tarpusavio bendravimas nėra tik šiek tiek žemesnė mūsų kalbos pakopa? Šitaip kalbi-

nių gyvūnų sugebėjimų tyrinėjimas tapo viena didžiausių šio amžiaus mokslo užduočių.

Kalbančios beždžionės, papūgos ir jūros liūtai

Kiekvienas šeimnininkas įsitikinęs, kad keturkojis jį „supranta“ ir kad su juo galima kalbėtis. O iš daugelio filmų apie piratus irgi žinome, kad papūgos gali bendrauti su mumis. Tačiau tik antroje šio šimtmečio pusėje imta sistemingai mokytį gyvūnus kalbėti. Garsiausia mokslinio tyrimo programa buvo pradėta 1966 metais su šimpanzėmis. Kadangi jos

neturi gerklų, leidžiančių tarti žmogaus kalbos garsus, A. ir B. Gardneriai supažindino šimpanzes su ženklų kalba ASL (American Sign Language). Jauna patelė Vašo (Washoe) greit tapo šios programos „žvaigžde“. Ne vienerius metus gyvendama su žmonėmis, ji įgijo 130 ženklų žodyną, o ženklus mokėjo jungti į sakinius, kurių ilgiausi būdavo iš keturių žodžių. Beveik visais tais pranešimais beždžionė prašydavo duoti maisto ar skirti jai dėmesio. Atrodo, kad Vašo kalba buvo pustrečių metų vaiko lygio, tačiau prie kitų beždžionių kalbos ugdymo tai niekuo neprisidėjo. Kitos beždžionės tarpusavyje tik minimaliai bendravo ženklais.

Ir Vašo, ir nykštukinės šimpanzės Kanzi

įrodo, kad beždžionės gali išmokyti daiktus ir veiksmus pavadinti ženklais, jos sugeba naudotis simboliais kaip instrumentais, norėdamos ką nors pasiekti, ir tais ženklais gali išreikšti jausmus. Taigi negalima neįvertinti kalbinių beždžionių sugebėjimų.

O kaip yra su pagarsėjusiomis kalbančiomis papūgomis? „Karšta!“ – rėkdavo aštuoniolikmetis Aleksas, pastebėjęs garuojančios arbatos puodelį. Amerikietė mokslininkė Irene Pepperberg išmokė papūgą septyniolikos žodžių, ir paukštis pasiekė įspūdingų rezultatų. Jis mokėjo derinti ir skirstyti. Pavyzdžiui, parodyti įvairių formų puodelius, visus juos priskirdavo „puodelių“ kategorijai. Raudonus ir geltonus vilnionių siūlų kamuoliukus Aleksas vadindavo „žaislais“.

Jau nustatyti ir netikėti jūros liūtų, delfinų ir banginių kalbiniai sugebėjimai. Delfinai, kaip ir beždžionės, gali suprasti ribotą ženklų kalbą ir vaizdžius žodžių junginius. Jie gali įsivaizduoti kamuolį ar pripučiamą ratą, net jei šių ir nėra netoliese. Jūros liūtai iki šiol yra vieninteliai gyvūnai, pademonstravę kažką panašaus į abstraktų mąstymą. Buvo pastebėta, kad kašalotai susišneka čaižiais trumpais ir ilgais signalais. Kiti banginiai tarpusavyje bendrauja švilpdami ir cypdami. Atrodo, kad banginių gentys turi netgi savus dialektus.

Nepaisant puikių šimpanzių kalbinių sugebėjimų, žmogbeždžionės kalbiniu požiūriu stipriai atsilieka nuo bet kokio trejų metų vaiko. Tačiau dar svarbiau yra štai kas: nebuvo pastebėta, kad beždžionės ženklais naudotųsi, norė-

damos ką nors papasakoti ar pavaizduoti. Jos niekad nesako tokių paprastų sakinių, kaip „šuo kanda katei“ ir juo labiau – „katę sukandžiojo šuo“. O vaikai pažįsta aplink juos esantį pasaulį ir pasakoja apie jį. „Beždžionės žodyną“ iš 130 žodžių vaikai turi būdami kokių dvejų metų, tačiau naudojasi juo visai kitaip. O tas žodžių vartojimas yra svarbiausia. Toks dalykas, kaip gramatika, Vašo buvo nežinomas, ir žodžius ji dėliodavo, kaip pakliuvo. O vaikai, atrodo, iškart žino gramatinės sakinių struktūros taisykles.

Taigi norėdami tikrai galime pasakyti, kad gyvūnai sugeba kalbėti. Tačiau netgi protingiausios šimpanzės kalba parodo, kad skirtumas tarp žmogaus ir

Perkelta į 2 psl.

Gyvūnų kalba

Atkelta iš 1 psl.

gyvūnų kalbos yra kokybinis. Nepaisant visų bandymų, slenksčio tarp mūsų ir gyvūnų peržengti taip ir nepavyko – mūsų kalbai būdinga unikali kokybė. Svarbiausio evoliucijos teoretikų įrodymo apie tai, kad žmogus ir gyvūnas iš esmės lygūs, dar trūksta.

Gyvūnų ir žmonių bendravimo skirtumai

Žmonės yra vieninteliai gyvūnai Žemėje, bendravimui sukūrę ir išvystę sudėtingą ir abstrakčią žodinės kalbos sistemą. Tačiau bendravimas nebūtinai turi būti sudarytas iš žodžių bei jų junginių. Gyvūnų pasaulyje, kur žodžių nėra, bendravimas ne tik įmanomas, bet ir nuolat vyksta, yra aiškiai perduodama informacija. Žmonėms bendravimas ir kalba yra glaudžiai susiję tarpusavyje. Mes dažnai nepastebime informacijos, kuri siunčiama veido išraiškomis, kūno signalais ir prisilietimais (visa tai yra kūno kalba). Visą šią raišką kontroliuoja pasąmonė, todėl žmogus apie ją dažnai pats nenučiuokia, bet pastabiam pašnekovui ji pabrėžia, patvirtina ar paneigia sakomus žodžius.

Šunys bendrauja tarpusavyje naudodami visus savo jutimus. Regėjimas atlieka labai svarbų vaidmenį, nes snukio išraiškos ir kūno padėtys yra vaizdiniai bendravimo signalai. Lojimas, urzgimas, kaukimas ir kiti garsinės išraiškos būdai perduoda bendrą informaciją, tačiau būtent vaizdiniai signalai gyvūnų pasaulyje naudojami perduodant detalią informaciją apie jų norus, ketinimus ir nuotaikas.

Šunys daugiausiai bendrauja kūno kalba. Ypač svarbios kūno dalys informacijai perduoti yra galva ir joje esančios akys, dantys, lūpos, ausys, antakiai ir įvairios raukšlės, taip pat ir uodega. Kadangi šunys gerai supranta savo gentainių kūno kalbą, jie puikiai skaito ir žmonių kūno kalbą. Signalams jautrūs šunys, versdami žmogaus kūno kalbą į šunų kūno kalbą, tam tikrose situacijose gali sureaguoti visiškai kitaip, negu

tikisi žmogus. Pavyzdžiui, žmogišką pasisveikinimą palinkstant į priekį su ištiesta ranka ir šypsena (rodant dantis) gali suprasti kaip grėsmę ir dominavimą. Teisinga kūno kalba šuniui gali suteikti pasitikėjimo, o neteisinga – padaryti šunį nervingą.

Visi be išimties šunys labai puikiai seka ir reaguoja į menkiausius žmonių judesius bei mano, kad kiekvienas judesys ar veido išraiška turi prasmę. Žmonės dažniausiai nekreipia dėmesio į tai, ką jie daro su savo kūnu, nepastebi, kur yra jų rankos ar kad jie ką tik kilstelėjo galvą. Tačiau šunims kiekvienas judesys yra aiškus signalas, turintis didžiulį poveikį jų elgsenai ir reakcijoms.

Žmonės, taip kaip gorilos, šimpanzės ir kitos bedžionės, priklauso primatams. Tarp šimpanzių, bonobų ir žmonių gestų yra daugybė stulbinamų panašumų, pavyzdžiui, visi išreiškia savo draugiškumą vieni kitiems bučiniiais, glamonėmis, apkabinimais ir net rankų laikymu. Visos šios trys rūšys susijaudinusios ima kartoti garsus, norėdamos padaryti įspūdį kitiems, naudoja aukštą toną ir didelį garsą, o supykusios – mėto bei daužo rankomis visa, kas pasitaiko. Toks elgesys turi nedidelį poveikį bendraujant su šunimis, kurie, nepaisant kartais naudojamo lojimo ir urzgimo, daugiausiai bendrauja vizualiai, norė-

dami padaryti įspūdį kitiems, greičiau nutyla, negu ima kelti triukšmą, stengiasi kuo tvirčiau stovėti ant kojų, todėl jos negali būti naudojamos kitokiai veiklai.

Kai susitinka du svetimi šunys, jie irgi turi savo mandagumo ir bendravimo etiketą. Mandagūs šunys niekad nesiartins vienas prie kito iš priekio, žiūrėdami vienas kitam į akis. Žiūrėjimas tiesiai į akis šunų kalba reiškia iššūkį, dominavimą, įtampą, kurie lengvai gali baigtis konfliktu. Jie prieina iš šono ir apuosto vienas kitą. Tik susirinkę visą informaciją, naudodami savo nosį ir akis, šunys nusprendžia, ar jie nori bendrauti, ar ne. Ir tik pradėjęs jiems bendrauti daugiau, jų elgesys vienas kito atžvilgiu tampa familiariesnis.

Žmogaus susitikimas ir pasisveikinimas su šunimi, kurį šuo suprastų, turėtų atrodyti taip: pirmiausiai reikia leisti šuniui pačiam prieiti prie žmogaus ir jį apuostyti, neliesti jo, nešnekinti ir nežiūrėti jam į akis. Apuostymas gali tęstis nuo kelių sekundžių iki minutės, labai svarbu netrukdyti šuniui šio ritualo metu ir nepasitraukti. Kai šuo baigia uostinėti žmogų, jis pats duos ženklą, ką ketina daryti, – ar pasitraukti, ar kovoti, ar ignoruoti, ar draugiškai bendrauti. Norėdamas bendrauti, šuo gali tiesiog švelniai pasitrinti į žmogų. Tai ženklas, gal žmogus jau gali glostyti šunį. Jei šuo nori žmogų ignoruoti, reikia jo norus gerbti ir suprasti. Kadangi dauguma žmonių iš nežinojimo laužo šunų etiketo taisykles, kai kurie šunys tampa baikštūs ar net agresyvūs.

Žmonės ir šunys turi daugybę galimybių tarpusavio supratimui. Tiek šunys, tiek žmonės lengvai prisitaiko prie aplinkos, bendradarbiauja tarpusavyje ir su kitos rūšies individualais. Abi šios rūšys yra žinduoliai, medžiotojai, socialiniai gyvūnai, naudoja „kalbą“, yra agresyvūs ir atlieka bendravimo ritualus. Žmogaus ir šuns bendrabarbiavimas, prasidėjęs prieš tūkstančius metų, tęsiasi iki šiol. Būdami socialiniais gyvūnais ir medžiotojais, tiek šunys, tiek žmonės išvystė sudėtingas bendravimo sistemas. Išmokę suprasti vienas kito signalus, žmogus ir šuo bendradarbiauja labai sėkmingai.

Šv. Stepono g.7/Raugyklos g. 4A
01139 Vilnius
Tel./faks. (8 5) 212 2496
Tel. (8 5) 231 0179
Mob. 8612 73 093
El. paštas: vilnius@airv.lt

Savanorių pr. 204 - 29 / Taikos pr. 2
50187 Kaunas
Tel./faks.: (8 37) 31 34 55, (8 37) 31 32 58
Mob. 8 650 51 544
El. paštas: kaunas@airv.lt

Taikos pr. 29
91145 Klaipėda
Tel./faks. (8 46) 21 05 88
Mob. 8 650 58 996
El. paštas: klaipeda@airv.lt

AV
VERTIMŲ BIURAS
TRANSLATION AGENCY
www.airv.lt